

**ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ**

Теоретичний та методологічний аналіз категорій «професіонал» і «професіоналізм» у вітчизняній та зарубіжній науці проводився вельми активно протягом не одного десятиріччя. Так, вітчизняне суспільствознавство досить багато уваги приділяло питанням розвитку особистості у соціокультурній практиці, зокрема у професійній діяльності. В цілому, вирішення питання про можливість прогресивного розвитку особистості в ході професіоналізації залежало від визнання або невизнання професійного поділу праці фактом суспільних відносин. Міркування вчених з цієї проблеми активно еволюціонували і мали чітку соціально-політичну обумовленість. Так, наприклад, у 20-х роках минулого сторіччя в наукових працях А.К. Гастева, О.А. Єрманського, П.М. Керженцева, С.Г. Струмліна було поставлене питання про правомірність взагалі відокремлення та аналізу професійного поділу праці як соціального феномена. За відомих обставин активне обговорення його стало вестися лише у 60-х роках і, в основному, на сторінках журналів «Вопросы философии» та «Вопросы экономики». Найбільш значущими в цьому плані можна вважати праці В.Я. Єльмєєва, Д.Н. Кайдалова, О.С. Корнієнка, Л.Д. Логвінова, Н.П. Манєвича, І.Н. Сігова. В той час домінуючим в науці було визначення професії академіка С.Г. Струмліна. Він розглядав її як певний вид діяльності, заняття, що потребує специфічних знань та навичок. Але вже у 70-х роках професія стала визначатися або як форма прояву конкретної праці, або як засіб впливу на предмет праці, або як основа джерела доходів. У 80-90-і роки вивчення проблеми продовжилося і склався загально визнаний погляд на професію як філософсько-економічну категорію. У працях О.О. Курильова, В.Н. Лозового, І.І. Чанглі, Б.К. Ряшенка, М.О. Солодкова проблема професіонального поділу праці трактується як складний феномен, що може розглядатися в двох аспектах: як природно-історична диференціація видів діяльності (матеріальна сторона) і як закріплення людей за економічно неоднорідними видами діяльності (соціально-економічна сторона). Саме другий аспект склав наукове підґрунтя для вивчення проблеми професійної ідентифікації особистості.

Зарубіжні науковці традиційно розглядають особистість в процесі професіоналізації як суб'єкт двох інститутів – професії та організації. При цьому «по вертикалі» особистість аналізується як елемент бюрократичної організації, а «по горизонталі» – з точки зору її місця в структурі професії. В працях Горця, Барбера, Бен-Давида, Гіллфорда, Карр-Саундер, Міллерсона, Парсонса, Пейн, Тоффлера, Халл, Х'юз, Уокера та деяких інших дослідників визначено широке коло обов'язкових ознак інституту професії, які дозволяють відрізнити професію від заняття, спеціальності; професіонала від непрофесіонала; аналізувати процеси виникнення професії; диференці-

ювати у цілісності професії такі елементи як культурні цінності, ідеологія професіоналізму тощо.

Таким чином, проблема професії та професіоналізму набула багато аспектів і стала предметом вивчення різних наук, кожна з яких відокремила своє коло проблем та свої підходи до їх вирішення. Не зупиняючись на психологічному та економічному підходах, визначимо особливості соціологічного напрямку аналізу цієї проблеми.

Ми вважаємо, що процес інституалізації професії проходить за схемою «ремесло – спеціальність – професія», в результаті чого формується, за словами К.Зайфарта, «інший людський тип, який забезпечує соціальний авторитет персоніфікованому ним знанню» [1, с.95]. Цей людський тип відповідає категорії «професіонал».

Сучасне визначення професії як соціально значущого, відповідного потребам суспільства і інтересам особистості виду діяльності, для виконання якого необхідними є загальні та спеціальні теоретичні знання, уміння, навички, а також відповідні здібності й особливості особистості, не припускає ототожнення цього поняття з іншими, близькими йому за змістом, такими як: заняття, сукупність трудових функцій, спеціальність тощо. Професіонал, будучи носієм вказаного виду діяльності, повинен бути суспільно значущою постаттю, яка поєднує в собі якості, котрими не володіють інші індивіди, навіть ті, що персоніфікують категорії трудової діяльності, вказані вище. Саме такі якості визначають механізм професійної та соціокультурної ідентифікації особистості, в тому числі і правоохоронця.

Треба зазначити, що професіоналізм – це категорія особлива, яка не припускає абсолютних характеристик. Необхідність відповідності професії потребам суспільства і особистості опосередковується конфліктом між організаційно-технологічною структурою і характером поділу труда, а також професійно-кваліфікаційною структурою в цілому, тобто у центрі цього конфлікту стоїть проблема непрофесіоналізму. В той же час вирішення цього конфлікту не означає розбудови суспільства «масового професіоналізму», спроби чого, на жаль, вже мали місце за часів радянської влади. До рангу соціального завдання суспільства підносилося виховання професіонала, який відповідав штучно звуженому до кваліфікаційних функцій працівника трактуванню поняття «професійний тип особистості», котре було введено до апарата науки Е.Штрангером і визначалося як сукупність схожих рис особистості, обумовлених подібністю професійних вимог. Саме в цьому руслі розглядалося питання професіоналізму в роботах В.С. Комарова, В.О. Меліховського, Т.О. Окуневич, Н.П. Шахова, Л.Н. Шеломової та ін.

Ми дотримуємося іншої точки зору і вважаємо, що професіоналізм є ціннісною характеристикою, основним індикатором якої є ідентифікація особистості. Розкриваючи сутність поняття «професіонал» через поняття «професійний тип особистості», основну увагу науковцям треба зосередити на способі ідентифікації реального об'єкта з тією ідеальною моделлю, яка може бути отримана шляхом ідеального конструювання. Таке конструювання базується на теорії ідеальних типів М.Вебера і передбачає розробку

критеріїв, які відрізняють суб'єкта даної професії від суб'єктів інших професій, визначають властиві йому інтереси, тобто виділяють специфічні риси професіонала. Наявність чи відсутність у індивіда певної ознаки або їх сукупності дозволяє зробити висновок про ступінь наближення його до ідеальної моделі, зафіксувати різницю між професіоналом і непрофесіоналом. Таким чином, соціологічний портрет професіонала містить такі його ознаки, які з огляду на особистісні особливості (індивідуальні риси характеру, власний стиль праці, спосіб професійної адаптації) не мають істотних рис соціально-типового. В цьому сенсі професійно значущі ознаки, що виступають типотворюючими критеріями, є стійкими відносно зовнішнього середовища і, формуючись у динаміці, збагачують особистість знаннями і досвідом, які складають професійну культуру особистості. Саме тому професіоналізм в правоохоронній діяльності ми розглядаємо як відповідний набір та стан розвитку системи діяльнісних, професійно-ділових, комунікативних та особистісних якостей правоохоронців, що забезпечують ефективну професійну діяльність, реалізуючись у професійній культурі та етиці.

Треба зазначити, що в соціологічних дослідженнях не було традиції відокремлювати професіоналів у окрему типову групу. Емпірична операціоналізація поняття «професіонал» визначала скоріш кваліфікаційно-тарифний рівень робіт, а не власну кваліфікацію працівника. Також іноді використовувався критерій агрегування, який відповідав рівню кваліфікації робіт, типу професії та її функціональній належності. На наш погляд, доцільним було би включати до аналізу і такі чинники, як рівень кваліфікації, професійної освіти, а також задоволеність професією, вимірювання «Я-концепції» (наприклад, за допомогою символічних проєктивних проб, спрямованих на вивчення самовідношення та самоідентичності) та визначення взаємозв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності Дж.Холланда [3, с.114-116; 4,с.394-398].

Таким чином, професіонал-правоохоронець – це людина з відповідним рівнем усвідомлення сутності своєї професії. Цей рівень визначається ступенем оволодіння змістом, формами та засобами правоохоронної діяльності. Процес передачі знань індивіду здійснюється через відповідні інститути відомчої освіти, організацію певної форми зовнішньої предметної діяльності та вrostання індивіда в професійну культуру, що, в свою чергу, відбувається у його свідомості та механізмах регуляції поведінки. Вважаючи, що професійна свідомість – це цілісне відображення об'єктивних умов і процесів праці, результатом якого стає формування внутрішнього особистісного ставлення до професії та професійної діяльності, вона виступає внутрішнім регулятором та мотиватором останньої, тобто визначає відношення індивіда до вимог професії правоохоронця та власні претензії до неї. Ці обидва боки професійної свідомості тісно пов'язані один з одним, тому професіоналізм взагалі не може бути масовим явищем. Можна погодитися з Х'юз та Гальтоном, що тільки певна частина сукупного працівника в змозі засвоїти ідеї професіоналізму, цінності професії, статись висот професійної свідомості. Діяльність професіонала відрізняється від діяльності інших працівників тим, що вирішення професійних завдань здійснюється

ся ним у відповідності зі системою власних мотивів, головним серед яких є прагнення до самовираження, тобто найбільш повної реалізації своїх здібностей, схильностей, умінь та навичок. Це дозволяє людині усвідомити своє місце в своєму соціальному інституті, реально оцінити свої можливості. Таким чином, в професійній свідомості особистість професіонала виступає і об'єктом, і суб'єктом відображення.

**Список літератури:** 1. Новейшие тенденции в современной немарксистской социологии: Материалы к 11 Всемирному социологическому конгрессу. Часть 2. Актуализация социологической классики. М., 1986. 2. Лапшина В.Л. Категория профессионализма в правоохранительной деятельности: сущность и структура // Вестник Международного славянского университета, том III, №2. X., 2000. 3. Практикум по основам психологии. – Симферополь, СОНАТ, 1997. 4. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. С.А.Крылова, С.А.Маничева. СПб, ПИТЕР, 2000.

*Надійшла до редколегії 07.05.02*

*В.М. Стратонов*

### **ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТАКТ ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ**

Психологічний контакт є однією з форм взаємодії осіб, які спілкуються за певним напрямком діяльності.

Оскільки розслідування становить певну специфічну діяльність, виникає потреба в спілкуванні, а відтак – і необхідність використання психологічного контакту. Такі відносини, як зазначає В. Лукашевич, будуються на основі норм кримінально-процесуального закону та наукових рекомендацій криміналістики, логіки, психології та теорії управління діяльністю [1, с.158].

Розглядаючи поняття психологічного контакту, необхідно зауважити, що термін «психологічний контакт» визначає емоційно-позитивний взаємозв'язок на основі загальних інтересів та єдності мети осіб, що спілкуються. А оскільки між слідчим та обвинуваченим не виникає спільних інтересів, до того ж не може бути єдності інтересів і мети, то доцільно замінити термін «психологічний контакт» на термін «комунікативний контакт», який буде повніше відповідати специфічній формі спілкування слідчого з учасниками кримінального процесу. Особливістю встановлення комунікативного контакту є актуалізація емоційного ставлення до предмета спілкування, результатом чого є психологічна активність контактуючих осіб. Проте слід пам'ятати, що міжособистісне спілкування – не звичайний двосторонній процес, воно односторонню спрямоване владною стороною, обумовлене ініціативою слідчого, але в межах діючого кримінально-процесуального законодавства. Оскільки в криміналістиці сьогодні йде мова про психологічний контакт, то в подальшому мова йтиме про дане визначення (замість запропонованого комунікативного контакту).

Проведення вербальних слідчих дій потребує врахування психологічного стану й особистісних характеристик допитуваної особи. З урахуванням даних особливостей, виходячи з певної слідчої ситуації, на основі психологічних закономірностей будується схема побудови спілкування.